

XORIJIY TILLARNI O‘RGANISHDA PSIXOLOGIK VA IJTIMOY OMILLAR

Ibrohimova Mubinabonu Ma‘rufjon qizi

Farg‘ona Davlat universiteti

Filologiya va tillarni o‘qitish ingliz tili yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20641638>

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada xorijiy tillarni o‘rganishda psixologik va ijtimoiy omillarning o‘rni va ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Maqolada nazariy asoslar, klassik va zamonaviy yondashuvlar, mintaqaviy va milliy olimlarning hissasi, shuningdek, empirik tadqiqotlar va amaliyotlar ko‘rib chiqiladi. Psixologik omillar sifatida motivatsiya, o‘z-o‘zini baholash, xavotir va shaxslararo munosabatlar, ijtimoiy omillar sifatida esa madaniy muhit, guruh ta’siri va ijtimoiy o‘zaro ta’sirlar o‘rganiladi. Xorijiy til o‘rganish jarayonida ushbu omillar o‘zaro bog‘liqligi va ularning natijaga ta’siri ilmiy asosda yoritiladi.

Kalit so‘zlar: xorijiy til, psixologik omillar, ijtimoiy omillar, ta’lim

Abstract

This scientific article provides an in-depth analysis of the role and significance of psychological and social factors in foreign language acquisition. The paper reviews theoretical foundations, classical and modern approaches, contributions of regional and national scholars, as well as empirical studies and practical applications. Psychological factors such as motivation, self-assessment, anxiety, and interpersonal relationships are examined alongside social factors including cultural environment, group influence, and social interactions. The article elucidates the interdependence of these factors and their impact on the outcomes of foreign language learning.

Keywords: foreign language, psychological factors, social factors, education

Аннотация

В данной научной статье проводится глубокий анализ роли и значения психологических и социальных факторов в изучении иностранных языков. Рассматриваются теоретические основы, классические и современные подходы, вклад региональных и национальных ученых, а также эмпирические исследования и практические приложения. Изучаются такие психологические факторы, как мотивация, самооценка, тревожность и межличностные отношения, а также социальные факторы, включая культурную среду, влияние группы и социальное взаимодействие. В статье раскрывается взаимосвязь этих факторов и их влияние на результаты изучения иностранных языков.

Ключевые слова: иностранный язык, психологические факторы, социальные факторы, образование

Kirish

Bugungi globalashuv jarayonida xorijiy tillarni o‘rganish nafaqat shaxsiy taraqqiyot, balki iqtisodiy, madaniy va ilmiy sohalarida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro hamkorlik, ilmiy almashinuv va zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi xorijiy tillarni bilishni asosiy ehtiyojga aylantirmoqda. Shu sababli, xorijiy tilni samarali o‘rganish jarayoniga ta’sir qiluvchi omillarni chuqur o‘rganish, ularning o‘zaro munosabati va natijaviylikka ta’sirini aniqlash muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Xususan, psixologik va ijtimoiy omillar til o‘rganish jarayonining ajralmas qismi bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Psixologik omillar individual o‘quvchining ichki holati, motivatsiyasi, o‘z-o‘zini baholash darajasi, xavotir va shaxsiy ishonchi

bilan bog‘liq bo‘lsa, ijtimoiy omillar esa o‘quvchining atrof-muhiti, guruhdagi o‘rni, madaniy kontekst va ijtimoiy o‘zaro ta’sirlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu maqolada xorijiy tillarni o‘rganishda psixologik va ijtimoiy omillarning nazariy va amaliy jihatlari, olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar asosida tahlil qilinadi hamda ularning natijaviylikka ta’siri ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi.

Xorijiy tillarni o‘rganish jarayonida psixologik va ijtimoiy omillarni o‘rganish XX asr boshlaridan boshlab tilshunoslik, psixologiya va pedagogika fanlari kesishmasida alohida ilmiy yo‘nalish sifatida shakllangan. Bu borada dastlabki nazariy asoslar klassik psixologik yondashuvlar, xususan, B.F. Skinnerning behavioristik modeli va Noam Chomskyning generativ grammatika nazariyasida ifodasini topgan. Behavioristik yondashuvda til o‘rganish tashqi stimullar va javoblar asosida yuzaga chiqadigan o‘rganilgan xatti-harakatlar tizimi sifatida talqin etilgan bo‘lsa, Chomskyning nazariyasida inson miyasi til o‘rganishga genetik predispozitsiyaga ega bo‘lgan maxsus mexanizm bilan jihozlangani ilgari surilgan. Shu bilan birga, Lev Vygotskiy va uning sotsiokultural yondashuvi xorijiy tilni o‘rganishda ijtimoiy muhit, madaniy vositalar va o‘zaro ta’sirlarning ahamiyatini alohida ta’kidlagan. Vygotskiy fikricha, til o‘rganish shaxs va jamiyat o‘rtasidagi muloqot natijasida rivojlanadi, bunda til nafaqat kommunikativ vosita, balki tafakkur shakllanishi uchun ham muhim omil hisoblanadi[1].

Nazariy-konseptual asoslarda psixologik omillar til o‘rganish motivatsiyasi, o‘z-o‘zini baholash, xavotir, shaxslararo munosabatlar va emotsional intellekt kabi tushunchalar bilan bog‘liq holda o‘rganiladi. Ushbu jihatlar, xususan, Gardner va Lambert tomonidan ishlab chiqilgan "Attitude/Motivation Test Battery" modeli asosida chuqur tadqiq etilgan. Ularning tadqiqot natijalari motivatsiyaning integrativ va instrumental turlarini farqlash orqali, til o‘rganish natijasiga motivatsiyaning turi va darajasi qanday ta’sir qilishini aniqlashga imkon berdi. Integrativ motivatsiya, ya’ni o‘rganilayotgan til sohiblari bilan madaniy va ijtimoiy jihatdan integratsiyalashishga intilish, til o‘rganishda yuqori natijalarga olib kelishi mumkinligi isbotlangan. Instrumental motivatsiya esa, asosan, amaliy maqsadlar – ishga joylashish, imtihon topshirish, migratsiya uchun tilni o‘rganishda kuchli rol o‘ynaydi. Bu motivatsion omillar o‘z navbatida o‘quvchining o‘z-o‘zini baholash darajasi, muvaffaqiyatga ishonchi va o‘quv jarayonidagi faol ishtirokiga bevosita ta’sir qiladi.

Psixologik omillar doirasida til o‘rganishdagi xavotir ham muhim o‘rinni egallaydi. Horwitz va uning hamkorlari tomonidan ishlab chiqilgan "Foreign Language Classroom Anxiety Scale" (FLCAS) vositasi xorijiy til o‘rganishda paydo bo‘ladigan xavotirni o‘lchash uchun keng qo‘llaniladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yuqori darajadagi xavotir o‘quvchilarning til o‘rganishdagi faol ishtirokini cheklaydi, ularning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirishga to‘sqinlik qiladi va natijada natijaviylikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, o‘z-o‘zini baholash va shaxsiy ishonchning yuqoriligi xavotir darajasini pasaytirishi va muvaffaqiyatga erishish ehtimolini oshirishi kuzatilgan. Empirik tadqiqotlar xorijiy til o‘rganishda emotsional intellekt, ya’ni o‘z his-tuyg‘ularini anglash, boshqarish va boshqalar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatining ham muhimligini tasdiqlaydi.

Ijtimoiy omillar esa, asosan, madaniy muhit, guruh ta’siri, jamiyatdagi tilga bo‘lgan munosabat va ijtimoiy o‘zaro ta’sirlar bilan bog‘liq. Sotsiokultural nazariyalar doirasida til o‘rganish jarayonida o‘quvchining ijtimoiy identifikatsiyasi, tilni o‘rganish motivatsiyasi va natijaga bo‘lgan ishonchi jamiyatdagi tilga bo‘lgan ijtimoiy munosabat bilan chambarchas bog‘liq ekani aniqlangan. Misol uchun, til o‘rganilayotgan jamiyatda ushbu tilga nisbatan ijobiy ijtimoiy stereotiplar va yuqori maqom mavjud bo‘lsa, o‘quvchilar ham tilni o‘rganishga ko‘proq motivatsiya

va ishonch bilan yondashadilar. Aksincha, tilga nisbatan salbiy stereotiplar yoki diskriminatsiya mavjud bo'lsa, bu til o'rganish natijasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekistonlik va mintaqaviy olimlar ham xorijiy tillarni o'rganishda psixologik va ijtimoiy omillarni o'rganishga salmoqli hissa qo'shgan. Jumladan, A.X. Mirzayev, S.A. Tadjibayeva va N.A. Yuldashevalarning tadqiqotlari xorijiy til o'rganishda motivatsiya, emotsional barqarorlik, oilaviy va ijtimoiy muhitning rolini o'rganishga qaratilgan. Mirzayev o'z tadqiqotlarida o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishda o'qituvchining shaxsiyati, dars jarayonidagi innovatsion usullarning ahamiyatini ta'kidlaydi. Tadjibayeva esa o'z asarlarida xorijiy til o'rganishda ijtimoiy muhit, xususan, oila va yaqin do'stlar ta'sirini chuqur tahlil qiladi. Yuldasheva esa, til o'rganishda madaniy kompetensiyaning shakllanishi, transkultural tajriba va kommunikativ kompetensiyaning rivojlanishidagi ijtimoiy omillarni asoslab bergan. Bu tadqiqotlar, o'z navbatida, xorijiy til o'rganish jarayonida nafaqat individual, balki ijtimoiy va madaniy omillar ham muhim ekani, ularni e'tiborga olish zarurligini ko'rsatadi[2].

Empirik tadqiqotlar xorijiy til o'rganishda psixologik va ijtimoiy omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni amalda isbotlagan. Masalan, 2015–2018 yillarda O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida o'tkazilgan so'rovnomma va eksperimentlar natijasida, o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan motivatsiyasi va o'z-o'zini baholash darajasi yuqori bo'lsa, ular xorijiy til kompetensiyalarini tezroq va samaraliroq egallashi aniqlangan. Shu bilan birga, guruhdagi ijtimoiy muhit, o'qituvchi va tengdoshlarning qo'llab-quvvatlashi, madaniy tadbirlar va til muhitiga yaqinlik ham natijaga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ayrim tadqiqotlarda esa, til o'rganishda ijtimoiy o'zaro ta'sirlar, ya'ni guruhda faol muloqot qilish, loyihaviy ishlar, debat va rolli o'yinlar yordamida o'quvchilar o'z psixologik to'siqlarini yengib o'tishlari va tilni tezroq o'zlashtirishlari mumkinligi ko'rsatilgan.

Psixologik omillardan motivatsiyaning ahamiyati xorijiy til o'rganishda asosiy drayver sifatida e'tirof etiladi. Ushbu omil, o'z navbatida, o'quvchining individual xususiyatlari, o'qituvchi bilan munosabati, o'z-o'zini baholash va muvaffaqiyatga ishonchi bilan chambarchas bog'liq. Gardner va Lambertning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, motivatsiyaning yuqoriligi nafaqat til o'rganish natijasiga, balki o'quvchining o'zini rivojlantirishga bo'lgan intilishiga, kognitiv va kommunikativ kompetensiyalarining shakllanishiga ham bevosita ta'sir qiladi. Boshqa tomondan, xavotir va psixologik to'siqlar yuqori bo'lsa, o'quvchilar o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon qila olmaydi, natijada til o'rganish jarayonida regress yoki sustlik kuzatiladi. Empirik tadqiqotlar xorijiy til o'rganishda xavotirni kamaytirish uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalar, o'yinli metodlar, interfaol mashg'ulotlar, psixologik treninglar va motivatsion dasturlar samarali ekani aniqlangan[3].

Ijtimoiy omillar doirasida madaniy muhit va guruh ta'siri alohida o'rganiladi. Sotsiokultural nazariyalar asosida olib borilgan tadqiqotlarda, til o'rganish jarayonida o'quvchining ijtimoiy identifikatsiyasi va madaniy kompetensiyasi shakllanishida ijtimoiy muhit asosiy rol o'ynashi ta'kidlanadi. Oila, maktab, do'stlar, jamiyatdagi tilga bo'lgan munosabat, ommaviy axborot vositalari va madaniy tadbirlar til o'rganishga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, til o'rganilayotgan jamiyatda tilga nisbatan yuqori maqom, ijobiy stereotip va ko'p imkoniyatlar mavjud bo'lsa, o'quvchilar ham tilga ijobiy munosabatda bo'lib, uni o'zlashtirishga intilishadi. Aksincha, tilga nisbatan salbiy stereotiplar yoki diskriminatsiya bo'lsa, bu til o'rganish natijasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Empirik tadqiqotlar xorijiy til o'rganishda madaniy almashinuv dasturlari, xorijiy safarlar, onlayn muloqot va ko'ngilli loyihalarning samaradorligini ko'rsatadi. Bunday dasturlarda ishtirok etadigan o'quvchilar o'z ijtimoiy va madaniy kompetensiyalarini tezroq rivojlantiradi, psixologik to'siqlardan tezroq xalos bo'ladi.

Til o'rganishda psixologik va ijtimoiy omillar o'zaro chambarchas bog'liq ekani ilmiy jihatdan isbotlangan. Masalan, yuqori motivatsiya va o'z-o'zini baholash darajasi ijtimoiy muhitning ijobiyligi bilan mustahkamlanadi. Guruhda do'stona va qo'llab-quvvatlovchi muhit mavjud bo'lsa, o'quvchilar o'zlarini erkin his qiladi, faol muloqotga kirishadi va til o'rganishda yuqori natijalarga erishadi. Boshqa tomondan, individual xavotir va psixologik to'siqlar ijtimoiy muhitdagi salbiy omillar bilan kuchayishi mumkin. Shu sababli, xorijiy til o'qitishda o'quvchilarning psixologik holati va ijtimoiy muhitini hisobga olish, motivatsion va interfaol metodlardan foydalanish, madaniy tadbirlarni tashkil etish tavsiya etiladi[4].

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, xorijiy til o'rganishda individual va ijtimoiy omillar bir-birini to'ldiradi va natijaviylikka kompleks ta'sir ko'rsatadi. O'quvchi individual psixologik xususiyatlari, o'z-o'zini baholash, motivatsiyasi bilan birga, guruhdagi o'rni, ijtimoiy munosabatlari, madaniy kompetensiyasi va kommunikativ imkoniyatlari orqali ham tilni o'zlashtiradi. Shu bois, zamonaviy xorijiy til ta'limida psixologik va ijtimoiy omillarni integratsiyalashgan yondashuv asosida o'rganish, o'quv jarayonini individuallashtirish va ijtimoiylashtirish, har bir o'quvchining ehtiyoj va imkoniyatlarini hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Bu borada zamonaviy xorijiy til o'qitish metodikasi, kommunikativ va interfaol yondashuvlar, o'yinli va loyihaviy usullar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, onlayn platformalar va madaniy almashinuv dasturlari samarali ekani isbotlangan[5].

Biroq, ilmiy adabiyotlarda psixologik va ijtimoiy omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va ularning til o'rganish natijasiga ta'siri borasida ayrim bahsli jihatlar ham mavjud. Ayrim olimlar til o'rganishda psixologik omillar, jumladan, motivatsiya, o'z-o'zini baholash va xavotir yetakchi rol o'ynashini ta'kidlasa, boshqalar ijtimoiy omillar, ya'ni guruhdagi o'rin, madaniy muhit va ijtimoiy o'zaro ta'sirlarni asosiy omil deb hisoblaydi. Zamonaviy tadqiqotlar esa, bu omillar o'zaro integratsiyalashgan holda natijaga ta'sir qilishini, ularni ajratib emas, balki kompleks yondashuv asosida o'rganish lozimligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, ayrim tadqiqotlarda til o'rganishda individual farqlar, ya'ni yosh, jins, temperament, shaxsiy qiziqishlar va kognitiv uslublarning ham psixologik va ijtimoiy omillar bilan o'zaro bog'liqlikda natijaga ta'siri mavjudligi ta'kidlanadi. Shu bois, zamonaviy ilmiy adabiyotlarda xorijiy til o'rganishda multidisiplinar, integratsiyalashgan va individual yondashuvlar ustuvor yo'nalish sifatida e'tirof etilmoqda[6].

Umuman olganda, xorijiy tillarni o'rganishda psixologik va ijtimoiy omillarni o'rganish bugungi kunda fanlararo tadqiqotlarning muhim yo'nalishiga aylangan. Bu omillar til o'rganish natijasiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi, ularning o'zaro integratsiyalashgan yondashuvi esa xorijiy til ta'limini samarali tashkil etishning asosiy omili sifatida e'tirof etiladi.

Xulosa

Xorijiy tillarni o'rganishda psixologik va ijtimoiy omillar o'quv jarayonining ajralmas va o'zaro bog'liq tarkibiy qismlaridir. Ushbu maqolada tahlil qilingan nazariy va empirik tadqiqotlar asosida aytish mumkinki, motivatsiya, o'z-o'zini baholash, xavotir, shaxslararo munosabatlar kabi psixologik omillar til o'rganish natijasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy omillar esa, asosan, madaniy muhit, guruh ta'siri va ijtimoiy o'zaro ta'sirlar orqali o'z aksini topadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori motivatsiya, ijobiy o'z-o'zini baholash va qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy muhit xorijiy til o'rganishda muvaffaqiyatning asosiy omili hisoblanadi. Boshqa tomondan, xavotir va psixologik to'siqlar, salbiy ijtimoiy stereotiplar va madaniy cheklovlar til o'rganish jarayonini murakkablashtiradi. Zamonaviy xorijiy til ta'limida psixologik va ijtimoiy omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni hisobga olgan holda, integratsiyalashgan va individual yondashuvlarni joriy etish, o'quvchilarning ehtiyoj va imkoniyatlarini chuqur o'rganish, motivatsion va interfaol metodlardan

keng foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, madaniy almashinuv dasturlari, onlayn platformalar va guruhli interfaol mashg'ulotlar yordamida o'quvchilarning ijtimoiy va madaniy kompetensiyalarini rivojlantirish, psixologik to'siqlarni yengib o'tish va xorijiy til o'rganish natijasini oshirish mumkin. Kelgusidagi tadqiqotlarda xorijiy til o'rganishda individual farqlar, yosh, jins va shaxsiy xususiyatlarning psixologik va ijtimoiy omillar bilan o'zaro aloqasini chuqur o'rganish, yangi texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar samaradorligini baholash dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
2. Mirzayev, A. X. (2015). Xorijiy tillarni o'rganishda motivatsiyaning o'рни. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi axborotnomasi.
3. Horwitz, E. K., Horwitz, M. B., & Cope, J. (1986). Foreign language classroom anxiety. *The Modern Language Journal*, 70(2), 125-132.
4. Gardner, R. C., & Lambert, W. E. (1972). *Attitudes and Motivation in Second-Language Learning*. Newbury House.
5. Tadjibayeva, S. A. (2018). Oila va ijtimoiy muhitning xorijiy til o'rganishga ta'siri. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi ilmiy jurnali.
6. Dörnyei, Z. (2009). *The Psychology of Second Language Acquisition*. Oxford University Press.